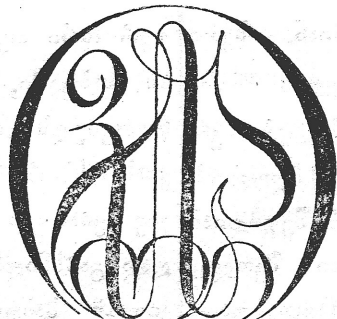

ქუთაის-მარცხა:

ქუთაისის, «ივერიის» რედაქციამა
მარცხის ქუჩაზე, შიშვეთს სხლეის წე-
ბზე, სსლი № 5.

ქუთაისს, აზვონ დოროტეონიძის ხაბლი-
თაქამა.

განცხადება მიღება ქართულსა და რუსულს
ქვეყნად.

«ივერიის» ფასი

ერთი წლისა, გაყვანილ ღვეჯსაგან. 7 მ. —
სახეობის წლ ს. 3მ.50გ.
თითო ნომერი 15გ.

თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია გაასწო-
რებს და შეამოწმებს დასაბეჭდათ გამოგზავნილ
წერილებს.

ს ა ზ ო ლ ი ტ ი კ ო დ ა ს ა ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ო გ ა წ ე თ ი .

გამოდის ხუთშაბათობით

საძიებელი: I. საქართველოს მატთანე; სსო-
ული თეოლოგის მასრაბია წერილი მათემატიკისა. წერილი
ეურიდამ. ფრონის სეობილი — II. სახალატიკო მიმოსიდევა. —
III. თ. აღქსანდრე ჭავჭავაძის ლექსები. — IV. ანშაკიდეების
დანსტია სომხეთში და საქართველოში. — V. განცხადებანი.

ეს შკოლის გამართვას. საზოგადო კრება მოწვეულ
აქმნება სექტემბრის დასაწყისში. კომიტეტს განზრახვა
აქვს გასწავს შკოლას რეკტორის დასაწყისში მანდ.

სასოფლო-შკოლეგი თელავის მაზრაში.

(«ივერიის» კორესპ.)

საქართველოს მატთანე

1 თიბათეს შეიკრიბა განგებელი კომიტეტი
ატფილასის გუბერნიის თავად-ახინურთა საზოგადოე-
ბისა, შეუძლებელთ მოსწავლეთა შეწყობისათვას. «ვეე-
ღაზედ უწინაჩეს კომიტეტს თავ-მკვდომარის თანაშემ-
წემ, დ.—ღ. მამდრევა წაიკითხა თ. გიორგი რომანის ძის
კრისთვასგან მოწერილი წიგნი, რომლითაც თ. ერისთავ
თხრავს გადადგომას თავმკვდომარობის თანამდებობიდან
შეუძლებლობის გამომისობით. გარდა ამისა თ. გიორგი
რომანის შემ კრისთავმა გამოუგზავნა კომიტეტს თავისი
საწევრო ფული ათი თუმანი და სახუქარი რვა ასი კუ-
რუბლიანი წესდებისა რუსულს ენაზედ, თავმკვდომარის
საჩუქით დაბეჭდილი. კომიტეტმა დასდვა—მაღლობა გა-
მოუცხადოს თ. გიორგი რომანის ძის ერისთავს ამა
შეწირვისათვის და მოახსენოს საზოგადო კრებას მისი
თხრავა, რათა კრებამ ამოიჩინოს ახალი თავმკვდომარე
კომიტეტისა.

კარგა ხანია მას აქეთ რაც თელავის მაზრაში
სასოფლო შკოლეგი დაანსებულან. უწინ, როგორც მო-
გვხსენებთ, შკოლეგს განაკებდნენ სოფლის მღვდლები,
რომელნიც ჯამაგინს კი იღებდნენ, მაგრამ ანაფერს არ
ასწავლიდნენ. არ ასწავლიდნენ მეთქი, რადგანაც სოციერთ
სოფლებში, რომელნიც შკოლის სასარგებლო ფულს
იხდიდნენ, შკოლისთვის სახლებიც არ იყო მოამ-
თულნი, თუ იყვნენ მღვდლები სრულიად არ დანა-
ბრდნენ თავის თანამდებობის აღსასრულებლად. თუნ-
დაც ეკლთ რას გააკეთებდნენ? ვის ასწავლიდნენ, რა-
დგანაც თვითოეულს შკოლაში ერთს შეგინდეს ვერა
ნახავდით. მე ვამბობ, რას გააკეთებდნენ მეთქი
მღვდლები შკოლაში, მტრადრე ის მღვდლები, რა-
მელთაც ანამც თუ ახალი მეთოდს სწავლისა, ანამც
თავის თანამდებობის, მღვდლობის სოციერთი რიგიც
არ იცოდნენ ხეირანანად; ის მღვდლები, რომელთაც ანც
კი იცინ თუ მართლ-მადიდებელს ეკლესიასში უზირ-
ველ შეწირული წირვა ანსებობს!? ვის არ გაუგონია
«ენისღურა» წირვა.

შემდეგ კომიტეტში წავითხულ იქმნა წესდება და
ახარში მოსამზადებელის შკოლის შეუძლებელთ მოს-
წავლეთათვის, წესდება შედგენილი იმ კომისიის მიერ,
რომელიც ამოიჩინულ იქმნა კომიტეტის წარსულ სხდო-
ბაში. კომიტეტმა დასდვა: მოახსენოს ვეელს ეს საზო-
გადო კრებას და მოახსენოს მას ნებაყოფი რათა შეუდ-

მღვდლებისაგან ტყუილად ჯამაგინის ღებას მოაგ-
რობამ საუბედუროდ გვიან მიაქცია უურადღება, და
როცა დანახა მათი უსარგებლობა, ჩამართვა კიდრ
და უმწვილ-განების დაუწყო გზავნა სოფლების შკო-
ლეგის მასწავლებლად. მე არ მინდა ის ვთქვას, რომ

ახლანდელს მღვდლებში არ მოიხოვებიან ისეთი მღვდლები, რომელთაც არ ესმოდათ სწავლის მნიშვნელობა და არ შეეძლოთ ბავშვების სწავლება. კახეთში არიან ბევრი ისეთი მღვდლები, მაგრამ მღვდლის თანამდებობა ისე რთულია, რომ იმათ არ შეუძლიან განუმარტებელივ შეკლასში ყოფნა. პირველი შეკლას, რომელშიც ყმაწვილი კაცი დანიშნეს მასწავლებლად, იყო ენისლისა, — აქ პირველად დანიშნეს ტფილისის სასულიერო სემინარიაში კურს შესრულებული, მგონი უფ. ჯაფარიძე, მის შემდეგ იმავე სასწავლებელში კურს შესრულებული უფ. ე. საყვარელიძე, რომლის შემდეგ სასულიერო სემინარიაში კურს შესრულებული უფ. როსტომიშვილი გაამწესეს და ახლაც იქ იმყოფება. სწორედ უნდა ვსთქვას, რომ ს. ენისლის შეკლას კარგი გულმოდგინე მასწავლებლები ებუდებოდა კარგათ მიდის ამ შეკლას და აქაური ბავშვის საქმეც. ეს იყო ოთხის წლის წინად. ცოცხის შემდეგ სს. ფშაველში და ნაფარულში განისხნა შეკლავი პირველში უფ. ბადურაძე გაამწესეს, რომელსაც არაფერი გაუკეთებია. 1877 წ. ოკტომბერში თუ ნოემბერში ტფილისის სასულიერო შეკლავის დირექტორმა რა დანიხნა, რომ ბადურაძე უნიჭო არის, გადააყენოს ის მასწავლებლობიდან და გაამწესა უფ. რეხილაძე. ამ უკანასკნელზე, რადგანაც ჯერ კარგად არა გიჩი რა გერც გერც თვით იმასზე და მის გერც შეკლასზე, გერაფერს გიტყვი. ბადურაძემ სად მიიღო სწავლა კი არ გიჩი და რეხილაძეს საცხენისის შეკლასში შეუსრულებია. ს. ნაფარულში იყო გამოგზავნილი ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში კურს შესრულებული უფ. წერეთელი. ეს ერთ წელზედ მეტი იყო მეექვსე განყოფილებაში სამოქალაქო სასწავლებელში, რომელიც ტფილისის ალექსანდროვის ინსტიტუტის მმართველობის ქვეშ არის და იქ იმართებოდა. უფ. წერეთელი საქების იმით, რომ შეკლასის არსებობა დაიცვას ს. ნაფარულის მღვდლის მ. ჩიკვაძისაგან, რომელიც სცდილობდა და ხალხს აგონებდა, რომ შეკლას უნდა დაიკეტოს. რომ არ ეწინააღმდეგნა იმედი იყო, რომ უფ. წერეთელი მომეტებულ საზრებლობას მოუტანდა შეკლასს. ახლაც უფ. წერეთლის მაგივრად სემინარიიდან გამოსული უფ. იოკიმე კანდელაკია მასწავლებლად ამჟამად ჯერ გერაფერს გიტყვი, რადგანაც ეს

ჯერ ორი თვეა რაც მოვიდა. შერშან გაიხსნა შეკლასს. საბუეში, შილდაში და ყვარელში, საბუის მასწავლებელს „ივერის“ მკითხველი კვლავ იცნობს (უ. ყიასოვს), რომელიც გამოგზავნილი იყო მასწავლებლად. უფ. ყიასოვი ამ აზრის დასმდეგს დირექტორმა ახლად გახსნილს ს. რუისპირის შეკლასში გადაიყვანა, ვითომ საბუე განათლა და ახლაც რუისპირი უნდა გაანათლოს... მის მაგივრად ამ უამად დანიშნეს სემინარიიდან გამოსული უფ. დავით ბერძენაძე. მე ამასუდ მხოლოდ იმას გიტყვი, რომ ნაჭიკი და გულ-მოდგინეა ეს ახალ-გაზდა, და შეკლასის საქმეს როგორ წაიყვანს — რა მოგახსენო. — ს. შილდაში სემინარიაში კურს შესრულებული უფ. ბ. ქუჩუკაძე გაამწესეს მასწავლებლად. ეს ყმაწვილი კაცი მინამუცხო იყო კარგად და გულ-მოდგინედ ეზურებოდა თავის საქმეს, მაგრამ რა კი ცოლი შეიერთო, როგორც გული აიფრუა...!? ნუ თუ ცოლის შერთვა ყუელს ასე წაართმევს ხოლმე ხალისსა?!.. უფ. ქუჩუკაძის ერთი ნაკლულებიანებთანა ის არის, რომ ხალხს ერიდება — რა ჩემი საქმეა ხალხში გარეგან, სხვა ნაირად მიიღებენო.“ ახა კარგად ეს გაიცნობს ხალხის ხასიათსა აი!? ს. ყვარელში არის მასწავლებლად უფ. მესხი, რომლის შეკლასში მოქმედებს კვლავ იცნის „ივერის“ მკითხველმა. შემდეგში როგორ წაიყვანს ეს უფ. მესხი საქმეს, რა მოგახსენოთ, მაგრამ, რომ დაფიქრდეს და გულ-მოდგინედ მოჭვიდოს ხელი თავის საქმეს — კეთილს საქმეს იზამდა....

დამსაშვილი.

კახეთი, 1878 წ. 26 მაის.

წერილი მათგ. ჩიქობავაძისა

სოფ. გურჯაანი. 1878 წ მაისის 13-ს.

ამ დღეს სოფ. გურჯაანში უკმობენ წმ. გიორგის მღვდლის დღესასწაულს. „მღვდლი“ *) ახტადიან

*) ღირსია ყურადღების გამოკვლევა, თუ რას ნიშნავს სოფ. „მღვდლი“ ამ წოდებთ სქიოთიკოლოში რომდენიქა წმ. გიორგის მღვდლისა აბს. იქნება „მღვდლი“ წამომსდგა სოცეა „მღვდლი“ რა? (მღუეა, მტუღა?)

სამხრეთ დასავლეთისკენ და აღმოსავლეთით უდევს ჩრდილოვანი ზღუდრის ხევი. დასავლეთით და ჩრდილოეთ დასავლეთით ზიარის მთის კალთები მარჯვენა თვითონ ეკვლის ანაფრის შესანიშნავს არ წარმოადგენს: იგი არის სახე ძველებურთა მთა ღრეებში ეკვლისათ ნაშთისა; ამ ორ სამ წელიწადში ჩაღით დაუხურავთ. ხალხის გარემო ამართულნი მახრდილენ ხენი უჩერგვე უნაურს სიამოვნებას მსახველს. ესეც საზოგადო სამკურნალო ყოველასძველის ნაშენის ნაშთისა: შესჯდეთ კარდენსის წმ. გიორგის აკაკებს, ბაკურცინის გომართის იფნებს და სხვ. ხეებს, მარტილის ჰაერურს ჩრდილოვან ცნცხებს, მუხრანის წმ. გიორგის მუხებს, სეღმის იფნ-რცხილებს, ჯამისუანის წმ. გიორგის აკაკებს, წმ. ნინოს ჩინარებს და სხვ. და სხვ. სადაც კი თავლი შენიშნავს მცირესაც არი ძველებურს ნაშთს, იქ უთუთო წაწელება იგი ხავს მოკიდებულს ხეებს მრთელ საქართველოში. *) ამისათვის შეიძლება "ზღუდრის" უძველეს საუდრებს მივათვალოთ.

"ზღუდრის", ე. ი. დღესასწაულობა სრულდება აღდგომის შემდეგ მეოთხე კვირის შაბათს. მრავალი ხალხი ღოცულობს "ზღუდრის. სუთშაბათიდან დაწყებული შაბათს დილაშდის ხალხი მოდის. კარგ დარბაზობას რთხასამდის ღამის მთველები თურძე არიან ხოლმე.

ერთი ჩინებული ხასიათი ამ "ზღუდრისა" ის არის, რომ ვრცელი ვაჭრობა სცოდნია, მეტადვე უწინ: თელავლები, საღნაღლები, თითქმის ქალაქებშიც, და ვინ იცის კიდევ სადაურები არიან. მართკენ სხვა და სხვა სავაჭრო დუქნებს; დიდი ვაჭრობა თურძე ყოფილა; განსაკუთრებით აქამდის; წრეულ კი ვერაფერი ვაჭრობა იყო. ამის მიზეზზედ მსურს მოკვლამარკო მკითხველ საზოგადოებას და ამ გვარის ვაჭრობის მნიშვნელობაზედ სოფლის მცხოვრებთათვის. ყველს დამეთანხმება, რომ ყოველ სოფელს ერთგვარად არ ეადვილება ვაჭრობა ქალაქ ადგილას. ამისათვის ყოველი "ზღუდრის" გარემო სოფლების მცხოვრებნი აღდგომასავით მოკლან "ზღუდრისა", რომ გული აისუფონ საჭირო ნივთების სუი-

*) აქ მაგონდება ძველებური გერმანიელთ დღესასწაულობა უღვას ხეებს ძეგზე; ესევე ჩვეულება ჰქონდათ სლავიანებს. დასავლეთული ხე ტყის სიღრმეში სადმე წმიდა ხედ იპოვისებოდა. გერმანიები; ესევე ჩვეულება საქართველოში უძველეს არის.

ღვით. ამ მიზეზითაც აღდგომის შემდეგ ყველა გლეხი, თუ თავადი თუეს ხელს უჭერს ზღუდრისაბისარვის, მაგრამ წელს, როგორც ხემის თვალთ და გამოცდილებით დაგრწმუნდი, ეს ფრიად საკეთილო და სამარტებლ ჩვეულება ისზობა. ამის მიზეზი აქაური რომელნიმე ბრწინვალე გვამნი თავადნი ბრძანდებან და აიროგორ: ამ დალოცვილებს ბატონ-ყობის გადაკარდნის შემდეგ ყოველი საშუალება, რითაც კი თავის ჯიბის გაბეჭკას შეიძლება მისტრეკებლად, მისაღებულად ჩაუთვლიათ: ამით და უწყვიათ პოდოს-გარავეტული მოქმედება ბრძებლისავით. ვერ უგრძენიათ; რომ მით თავის-თავსვე აკლებენ. "ზღუდრის" ორი სამი დღის წინათ ამხადვიენ ეკვლისის გარემო რამდენსამე ათს, ანუ ასს ქასებს; მლოცავიც მივა და დადებთ, უბატონო ჰქონია. ბატონს ხანის შემდეგ გაჩნდებან თუაუფიანი ბატონები და თითოს, ორ სამ მანეთს ქირას ანთმევენ, თუ არა ბარკს უყრინ გარეთ, თუნდ ლაფიც იყოს. ცხადია რომ მლოცავი და ნამეტნავათ ვაჭარი გაცი ამით წუხდება, იწროდება; ეს არაფერი, ჯანი გავარდეს, ბინის ქირას იღებენ. ე ადგილი და ტყე რომ ეკვლისის არის და რა უნდათ ამ დალოცვილებს, რომ მლოცავნი არ შეავიწროვონ? ესეც რომ გუაუხნი არ არის!! ან... სახეჰქმ!!... მრთელ საქართველოში ამისთანა თვალ საჩენი უსინიდისობა არსად გაიგონება, მაგრამ ეჭ, გურჯაანში ყველაფერი შესაძლებელია. მიგვირს აქამდის ამ გარემოებაზედ სმა არავინ ამოიღო, მაგრამ ვან ამოიღებდა? მე მითხრეს რომ ერთი ბედ-სურგ შექცეული ჰსწერდა აქამდის გურჯაანიდგან წერილებსა და ქალა უნებურად შეაყენა თვისის კაღმის დაღვება... ვისც ესებოდა, მათ ღრისავალ-აღიქრთი მოკრთოს... მაგრამ სიამრთლემ განა უნდა დაიდუმოს ბოროტებისთან? განა სიამრთლის მთქმელისთვისაც ჰსურავს ავინი ამ ბოროტების ჩამდენთავის? ეტყობა ჰსურავს, თორემ "ივერის" მე 31-ტე მხ-ში გურჯაანიდგან წერილის" ავტორს ბევრი ბოროტების გამოქვეყნება შეუძლებოდა. ანა წაივითხეთ მისი წერილი სეტყვასზედ.... მე არა მგონია, თუ კაღმის მხმარებელი შესდგეს ამისთანა უსინიდისობასთან და არ ასაზღალოს რითიც შეუძლიან პოეტის სიტყვები:

"არც ვატი ვარვა, თუ ცოცხალი მკადარსა ემგზავსკოს, იყოს სოფელში და სოფელს კი არა რა არგოს!... წრეულს ვაჭრები ძალთან ცოტანი იყენენ, "დუქნის ქირა ბატონებს და გალდიო, რადა "ზღუდრის" ქირა

გვინდა.“ ვაჭრებს ეგონათ, ვითომც ამ გარემოების მი-
სეზი „ზღუდრის“ ღვდელი-ბლადონი ფოფილიყვას (?)
წადგან აკრავს ეგვლის სმა აქვს გავარდნილი (იქნება
დრომ ფარდა ასადოს ყველა იმ ბოროტებს, რაც კი ამ
სულიერს მამას ჩაუდგინა და ღმერთმა იხებოს!), მაქამ
წელს ყველა დაწმუნდა, რომ ბრწინვალე გვამთ საქმე
ფოფილა. ეს უადგილო, გამორჩეული უსინდისობაა...

მე სულით და გულით მსურს „ზღუდრის“ ვაჭრო-
ბის გავრცელება, წადგან მას საზოგადო სასიამო აქვს,
იგი არის ის, რაც ხანში ვარსკვლავაა, ანუ რუსეთის
სამხრეთ ქალაქებში იარმარეები... ესთხოვ საზოგადო
ინტერესის გულისთვის ბრწინვალე გვამთა მოიძღონ
ბინის გაქრავება და დაწმუნდნენ, რომ ქვეყნაზედ უფ
რო ბევრი სხვა პატიოსნური შრომაა ჭიბის საზრდოე-
ბად, ცხოვრებისათვის!! ღმერთმა იხებოს დასთმონ მათ
ეს საქმე და ხელი მოუმატონ „ზღუდრის“ ვაჭრობის
ადგენას დატემის მაგიერ...

თელავიდან განგებ მლოცავი.

P. S. ეს რომ გავათავო შედეგ მიიხრეს, რომ
სიღნაღადმ თელავადის გზის კუთების შედამხედველს
გონდუქტორს (გვარა ვერ გავიგე) გურჯაანელებისთვის
უთქვამს „ამდენ-ამდენი ფული მომეცით და გზის ბეკა-
რსკად აღარ გავიყვანთ.“ ზოგს მანთლაც მოუკრე-
ფიათ და, როგორც ჭსთქვებს, გზინებისთვის თუ თვი-
თონ გონდუქტორისთვის ჩაუბარებიათ; ესეც მამასა-
ლისათ და გზინებათ განცულობაში ამ დამით „მხოგა-
ლეტას“ იმასის, იღუქსა, მამასხლისიც თავის ხელ-
ქვეითით ხანს ეუბნება.

ვისაც არა პიუტია რა და არ დათანხმებულან გონ-
დუქტორის სიტყვასედა, რე ვაზუდა მათ გზინები ვართ
რად ვკრებთან ბეკარსკადო; ფულის გამოცემთ მატი-
რათაც ამ წინაღობდგეთ ამუშავებნო.

წერილი ვუხიილამ

კანონიერი და წესიერი ქცევის ნიშნები.

ვინ არ იცის ახლანდელ დროში, რომ სახალხო
სასწავლებლები და მასწავლებლები უსაჭიროეს და უძვირ-
ფასეს კუთვნილებას შეადგენენ ხალხს ცხოვრებაში
ფოკუს ცენტრად თუ ბევრად განათავებულს ქვეყანაში,

კავლესიას შემდეგ შეღწეულ წინააღმდეგობა და პირ-
სადმი დაწესებულება არის სასწავლებელი უკველს ცო-
ტადანად გინიერს და მცოდნე კაცს ვალად მიანი-
თანუგრძნოს და შეეწიოს რა გზინად შეუძლიან, იმ კვ-
დაწესებულება, როგორც სახალხო შეოლაა, რომელიც
საზოგადოთ მთელს საქართველოში და განსაკუთრებო-
ბენს საწვლს გურიაში მეტად გაჭირვებულ მდგომარე-
ობაში იმყოფება, როგორც გარეგანის, ისე შინაგანის
მხრითა.

ამ შემთხვევაში დიდი ვალი ადევსთ იმ პირთ, რომ
მკლნიც თითონ მოავრობისგან არიან დანიშნულნი უო-
კელ გვარ კანონიერ და სასარგებლო დაწესებულება
დასაცვლად და შემწედ.—ამ ნაიხად ბევრი შექმნადა
სასარგებლო ყურის გდება უნდა მოეთხოვებოდეს თი-
თოეულს სამაზრო მმართველობის პირს, ე ი მზის
მმართველს და მის მასდობელს მოხელეს. ბევრის სი-
კეთისა და ბევრის სიბოროტის მოტანა შეუძლიან ამ
შემთხვევაში სამაზრო მმართველობის პირთ სახალხო შეო-
ლების გარეგან ცხოვრებისათვის.—მაგალითად სამაზრო
მმართველები მოვალენი არიან საკუთარის წესიერის და
პატიოსნურის ქცევით უხვეონ სოფლის მოხელეებს (მა-
მასხლისს, სოფ. მსჯულებებს და მწერლებს) თუ როგო-
რის პატივისცემით უნდა ექცეოდნენ სოფლის მოხელე-
ნი სახალხო შეოლებს.—სამაზრო მმართველობის პირდა-
პირი ვალია წესიერად და კანონიერად განაჩიოს სახლ-
ხო შეოლის მასწავლებლის საჩივარი სოფლის რომელი-
სამე მოხელას უკანონო ქცევაზე სასოფლო შეოლის
შესახებ.—უთქვით, სოფლის ამა და ამ მოხელემ არ
ადასრულა მასწავლებლის კანონიერი მოთხოვნილება შეო-
ლისათვის; მაშინ მასწავლებელი მაზრის მმართველს
მიტმართავს და ეს უკანასკნელი საქმეს ადგილობრივ
პირსტავს მიანდოს ვამოსამიებლად.—ვინც ცოცხა პირს-
ტავს საქმე რიგინად ვერ განაჩიო, მაშინ მასწავლ-
ებელს ხელ ახლა მაზრის მმართველს უნდა მიტმართოს
და სოფელს თითონ მმართველმა განაჩიოს საქმე
ამ შემთხვევაში მმართველის ვალია კანონიერად და წე-
სიერად განაჩიოს საქმე. ვინ ხოთ ახლა თუ რამდენად
რიგინათ ადასრულეს ამის ჩვენში აქურთ სამაზრო
მმართველობა. დავაწეო არა მაზრის მმართველიადა,
რამდელ პირსტავი ბიდას, რადგანაც ჩვენში ნამდვილად
მაზრის მმართველნი პირსტავები არიან. აქური პირს-

კო მანა მანის მმართველი თავის უნასტავში, თავისუფალი და სრულიად უკანტრალა მომქმედი ყოველგვარის უწესო საქმისა.

აღონდ კი აქაურს პრისტავს მანის მმართველი მოწვეულ თვლით უყურებდეს, და დანახენი მას თქვებულ ჭკვიდა. პრისტავის შემდეგ ჩვენში ყოველს შემძლეული დიდი ბატონი მამასახლისია. საიდუმლო კენჭის წრით და ფიცით მამასახლისის ამოჩხვეა ზღაპრითაც არ გამოიხილა ჩვენში. მამასახლისს აქ ხალხი კი არა, პრისტავი იჩხვეს, პრისტავი ამტკიცებს და სტყლის კადეც თუ მისთვის მოსწონი არ არის. — ხალხი კი ამ მოქმედებაში მხოლოდ ფორმაც და არა თავისუფლად მომქმედი ძალა.

— დამყენე ბატონო მამასახლისად ამ და ამ საზოგადოებაში, ესკვებოდა ამას წინად ერთი აქაური ცუდღუტი გლეხი ერთს აქაურს გავლენიანს პრისტავს. ჩიფიკებულმა პრისტავმა სმა არ გასტყა: ეს იმას ნიშნავდა, რომ ჯერ არ იცის ნამდვილად, თუ რა დენად სასარგებლო იქნებოდა მისთვის ამ გლეხის მამასახლისად დაყენება. პრისტავს სასებში ჭკავს რამდენიმე კანდიდატი მამასახლისის — თანამდებობისთვის და ის წინათვე იჩხვეს იმას, ვისი მსხვერპლიც უფრო გადასწონს პრისტავის სამართლის სასწორზე. — ამასე პრისტავი მანის მმართველსაც აფრთხილებს და ამ ნაირად თითქმის ყოველგან ჩვენში მამასახლისის ადგილი უთუოდ ცუდღუტულადან გლეხის ხელში უნდა ჩავარდეს. — ამისთანა მამასახლისი მარჯვენა ხელია აქაურის პრისტავისა. რადც ნაირს განგების ძალით ჩვენებურის პრისტავებისა და მამასახლისების ბუდი ისე მახვალად სჭრის, რომ ერთი მხარეზე უფრო მოწვეულ და მთავრული მანისს უფროსი შესხვებათ ხოლმე და ამის გამო მათი ბოროტ-მოქმედება დღითი დღე მატულობს ჩვენში. *)

ადგილი წარმოსადგინას, თუ ვქროსს ჩვეულებრივი პირნი როგორ უნდა მოკეტონ სახალხო შრომებს, რასაკვირვებელია სასურველი ის არის, რომ თითოეულმა სოფლის მასწავლებელმა თავადიანვე ისე დააყენოს და წაიფხოს შრომისა და თავის-თავის საქმე რომ არა

უფრო სავსე არ დაურჩეს ამ ნაირ მანე პირების სახლის დატყარ; მაგრამ ჯერ ჩვენში ამისთანა შრომა და მასწავლებელი ერთიც არ მოიძებნება სხვა და სხვა მანგალ-გვართ მიხეობების გამო და ამისთვის ძლიერ ხშირად მასწავლებლსა და სოფლის რომელიმე მოსულეს შუა რაიმე უძეულოთება ასტყდება ხოლმე. ამ გვარი შემთხვევა მოხდა ამას წინად სოფ. ნიგოთში. ამ შემთხვევამ ცხადად დაგვანახა, რომ არამც თუ სოფლის უმეტარი მოსულენი და უზდელი პრისტავები, არამედ თითონ აქაური დრავებითი მანის მმართველაც (რომელსაც რაც უნდა იყოს ამ მოსულეებზე მეტი ცოდნა და უფრო ნათელი შესხვლება უნდა მოეთხოვებოდეს) მეტის-მეტი უცოდინარის და კულურის თვლით უყურებს სახალხო შრომებს და მასწავლებლს და არა თუ შრომის იმთ რასმეში, არამედ კიდევაც აბრკოლებს მათ თავისის შრომებისადმი პირდაპირის მოვალეობის აუსრულებლობით. სოფ. ნიგოთის მასწავლებელმა ადგილობრივის მამასახლისის უწესო ქტევასე თხოვნა მისცა აქაურს დროებით მანის მმართველს უფ. გ. ამ უგანხენელმა საქმე მიანდო ადგილობრივ პრისტავს, მძუღანიშვილს, რომელიც თავის თანამდებობის რიგანათ აღსრულების მაგიერ, დროს მხოლოდ ნადირობაში და სხვა შექტევაში ატარებს და ადგილობრივ მამასახლისსაც, ამ საქმეში იმხარობებს, — რა თქმა უნდა, რომ ამ პრისტავმა საქმე მამასახლისის სასარგებლოდ გადასწვიტა და უგანხონოდ გამტყუნებულ მოხივარს პირიქით ურიგოდ ტუქსავა და უადგილო დარბევა დაუწყო. მაშინ მასწავლებელმა მანის დროებით მმართველს, უფ. გ. სთხოვა საქმის რიგანათ განჩევა. მკითხველი კერ დარბეებს, თუ რა ნაირი უგანხონო და უშეკრი ქტევა გამოიჩინა ამ შემთხვევაში მანის მმართველმა. იმის მაგიერ, რომ შესაძრე და ზრდა-ლობიანი მანის მიეცა მთხოვრებისათვის და საქმის რიგანათ განჩევა შეკვირებოდა, როგორც რიგის მისის თანამდებობის მქონე კაცისგან, იმან რადც ღირს და შეუჩრებელი დროთა დაუწყო მისთვის: „თუ არ გამოთვლით თქვენ და მამასახლისი, ცოდნო რაიმეს მანისურით გავსატყუებო“ *) და უდროდა იმან მასწავლებელს, თითქო მას წინ მდგარაყოს მისი

*) ამ შემთხვევაში ბევრად გნსხვავება სხვათგან აქაურულია. მეოჯ აქაური მანის მმართველის თანა მქონე რომელიმე ხელის ხალხი ძლიერ ემადლიერება უფროს მმართველს.

*) „Если оба вы не опровергаются, аныйте, что я васъ обману по шабву хвачу и тамъ вышриволуюновъ“.

კანცელარიის სტოროჟი, რომელსაც ის კიდევ დაუღრია-
ლებს და ზანჩუკსაც ამოჭკრავს, თუ მან დროზე სასმე-
ლის მოტანა დაუგვიანა ბაზრიდამ. კანონიერი და წესი-
ერი განახების დადება სტორონია უფ. გ. — ინს განა-
მკითხველ? ამისთანა სამაგალითო განახებს უღებს
უფ. მან რის დროებითი მმართველი, კანონიერების და
წესიერების დამცველად დაუწესებელი პირი სახალხო გა-
ნათლების წარმომადგენელ პირს, სახალხო შკოლის
მასწავლებელს. უფ. გ. განათლებით აღსავსე თვალში
სულ ერთი ყოფილა სასოფლო შკოლის მასწავლებელი
თუ მისი კანცელარიის სტოროჟი! რათასად გვარი და-
ფასდა, ათი ათასად ზრდილობა, თუ თითონ უგარბვისი
ხართ, რას იქნებთ გვარიშვილობას....

ამ ამბავის წიგნის დროს უნებურათ მომიგონდა
„ივერიის“ მე-19 №-ში დაბეჭდილი კორრესპონდენცი-
კახის საკვირაო შკოლაზე. — ამ მშვენიერის კორრესპონ-
დენტის ავტორი ამბობს, რომ სახალხო შკოლებში (სა-
ქალაქოში) საჭირო განახების პრაქტიკულად შესწავლა-
ში უნდა დაგვეხმარონ მანკის მმართველები და მომ-
რიგებლები მოსამართლენიო. მე რომ ეს გონიერი ჭაზ-
ნი წავიკითხე, სიტყვი ვერ მოვიგავე ისე შეუფერებლად
და საოცრად მეჩვენა მე ეს ჭაზი აქაუკის მანკის მმარ-
თველის და მომრიგებელის მოსამართლის შესახებ. ნეტა-
ვი თქვენ ვატიოხან ჭაზრის მქონე, ვატიო-ცემულა გა-
ნოვ, რომ თქვენში იმედი მაინც შეგიძლიანთ იქონიოთ
ამ გვარ პირთა შემწეობისა! ჩვენში კი ეს ამბავი სა-
ცარ ზღაპრად მეჩვენება აქაუკის მმართველისა და მომ-
რიგებელ მოსამართლის მათეობებს. ანამც თუ სოფ-
ლის შკოლაში შესვლა და სოფლის ბიჭების სწავლება,
ანამც მარტო თავისი პირ-და-პირი მოვალეობაც ამ
საგანზე ისე გარკვით ესმისთ აქაურს მმართვე-
ლებს, რომ გორც ეს ზემოთ მოყვანილ ნიმუშში იყო
საჩვენო.

აქაურს მსაჯულსაც ხომ მანკის მმართველზე კი-
დეგ მეტა ესმის და მკეთებუება ამ მხრით, რომ გორც
ამას ქვემო-მოყვანილ შემთხვევიდამ დაინახუთ.

ერთს აქაურს საუკეთესო სოფლის შკოლებთან-
ში თურმე შემთხვევით შევიდა ამას წინად აქაური მო-
სამართლე იმ დროს, რომელსაც სწავლა ის იყო დაწე-
ბულიყო. იმის მაგიერ, რომ „გაზდილია“ სტუმარმა უმა-
წვილებს სრულის ურდადებით შექცეს, რამე ჭკითხოს,

რამე უთხრას, ერთის სიტყვით განათლებული თანაგრძნო-
ბა გამოუჩინოს, იმან შესჯდა თუ არა ლამაზთ გამწერი-
ვებულს, სუფთათ ჩანდულს, ცოცხლად მოუბარს უმაწვი-
ლებსა, რადაც ნაინ შეუფერებელის უწესობით უცხათ
მოზრუნდა, და ჩვეულებრივი სალამის მიუცემლად გავი-
და გარეთ იმავე წამში, ისე უწესათ, თითქო საკუთარს
სამწვეკრულში შესულიყო, იქაური საჭმლების სუნი
არ მოსწონებოდა და მალე უგანვე დაბრუნებულიყოს. —
ამ ნაიკმა უწესო ქცევამ თვით ვაწაწა მოსწავლეების უ-
რადლებაც უნებურად მიიზიდა და ისინი ერთი მეორის წა-
წვებით ეკითხებოდნენ მასწავლებელს დასკვნების დროს;
წიდან რომ ჩვენთან სტუმარი შემობინდა, ის ადამანი
ყო თუ ჩალოთ გატრინილი გუდა, რომ არც შესვლა
სტორონი, არც ღაპარაკი, არც სალამის მიცემა! ამ ნაი-
კი ქცევა მით უფრო ეუცხოვართ თურმე იქაურს მოს-
წავლებს, რომ ისინი დახვეული ყოფილყვნენ ერთი-
ორი ისე გურიში მოსამსახურე პირებისგან დიდს უ-
რადლებას და თანაგრძნობას ნახვის დროს და ყვე-
ლა „განათლებულის“ სტუმრისგან ესენი ამავე თანაგრ-
ძნობას მოელდნენ.

აი ამ ზემოთ-მოყვანილი ნიმუშებისგან შეუძლიან.
მკითხველს მკრთალი წარმოდგენა მაინც შეადგინოს იმა-
ზე, თუ რა თანაგრძნობით და პატივის-ცემით უფურცებ
ხალხის განათლებას აქაური ზოგადი ვითომ-განათლე-
ბული ინტელექტუალის წარმომადგენელი პირები. — განა-
ამათ აქაურ პრინციპებზე და მამასხალსებზე კიდევ ბე-
ლად არ ესმისთ ხალხის განათლება!

ფრონის ხეობიდა

(ივერიის კორრესპონდენცია)

უსაჭიროების წინაინტუიციო — კიდევ ლოცვა გოგნისა
მოსავალზე, ანუ გაზაფხულს სამლოო. — მინაური დღეობა
ს. დიბბა. — სამდგოლო არეულობა უბრალო მიხეების წყ-
ლობა. დასკვნა.

ვის რათ უნდა ჩახედოს ღარიბს საჭრთველს მ-
ტიანში? რას ამოაკითხავს ქართველთა ჭკუის კოლოფა
აქედან? მეორე ნიუტონისა გამოჩენასა, თუ იშვიანის
ქართველთა მეცნიერის გამოკვლევასა, ქიმიადგან ვთქვით,
გინდა თუ ზიოლოგიიიიიიი? რათ უნდა ამ უმაღლესინტელ-
ექტუალს გავიგოს ხალხის ცხოვრება, უბრალო ხალხისა,
იმის მაგიერ ცემა, გულის ფეთქა და მტეკა; თუ რა იმე-

დები აქვს ამას, რა მუცისის მიღწევა უნდა, რა სწვევ-
 ტავს და რა უკოდავს გულ-ღვიძლს; რა ლოცვა აქვს ან
 რა წვევა აქვს; რა მანძილი ცოდვით და რა მადლობა; დაუგდ
 უნდა და ვა, დანარჩენი ჭკუით მანძი, შლიანთან, რა-
 გორ და რას ლოცვლებს გლეხი დღეს კიდევ! კიდევ
 რაგორ ეკადრება დმერთს კაი მოსავალზე: დღეს ის
 ხდილობს სამღვთოსა, ჯდება სწავლა-ცოდვით, სსსოფლოთ
 სუფრასზე თავის თანა-ძიებთან ლამაზად ამადლებულს და
 ამწანებულს სერზე, ხელმოკლებით გაკეთებულს ჩეროს ქვეშ,
 გადასტყობს მობიბინე, მუსლ-ნაყარ ჯიჯილას, უჭირავს
 ხელში ქართული ყანწი და ცდილობს ამოცანას გუ-
 ლადან ის უანგარიშო გრძობა, რომელიც ეხადება მას
 ყოველს გასათვლელს მოსავალზე. იმის ნადვლიანს,
 ერთს-კიდევანს „სუფრულში“ ტანჯვისა და სისარულის
 გრძობები ერთათ არის აწყველი და კოკი-პირულად
 ამხსნეფს იმის მუდამ გმირულად ტანჯულისა და წამე-
 ბულის მდევურის გულადან დღეს იმას სამღვთო აქვს;
 დღეს ის უწმობს; დღეს უნდა იმას ჩაჭკვას ღვინოში
 თავის მუდმივი ტანჯვა, საუკუნო წამება; უნდა ერთს
 დღეს მანძი გამხარულად, რომ მოკუშას გულიდან
 დღეს სევდა, საშინელი მძიმე უღელი ქვეყნის ცოდვი-
 სს, რომ ხვალ ისევ ჯან-ღონე მოკრეფილი, უწინდებუ-
 რად სისხამ დიდიდგან დაწვებული შეებას იმავე უღელ-
 ში და კაი ბინდს-ბუნდამდინ, რაგორც პირუტყვა ხაზმა,
 ზიდოს ქვეყნის ცოდვა. წელიწადში რამდენიმე დღე
 ერგება ხოლმე ამ თავ განწირულს შრამის შე ლსა სს-
 დღესასწაულთა და სამხარულთა და მშინ საშინელებას ამას-
 თან ახლოდ ყოფნა. გახსნილი საკინძე ყანაოზის გულის
 პირისა ან მერდონისა ჩამოშვების მკერდზედ და გულ
 დღელას დაუბავს ფერხული. ფერხულის გრძელი ჭკუა-
 ქუხილს მოგაგონებს, ან გამაძვრებულის რაზმის ძლევა-
 მოხილს უღრიაძულსა და გოგინა აი ეს-ეს არის ამი-
 ფეს-ქვეშ ნადაგი დრეკას დაწყობსო. ახა, სწორედ, ეს
 ხალხია გაპირკრებული გსტანგ მუფედ, რომელსეკად
 ეს მღერის ხოლმე ფერხულის დრეს:

გახტანგ მეუ დმერთს უყვარდ, ჰქმ
 ციღამ მოკმოდ რეკა, ჰქმ
 იაღბუზზე ფეხი შედგა, ჰქმ
 დიდმა მთებმა შექნა დრეკა, ჰქმ
 რსებსა შემოუტია, ჰქმ
 ზეჭეჭეებში გადაწყვა. ჰქმ

ერთი ამ დღეთაგანი იყო კიდევ გლეხისთვის სე-
 დაჯობის დღეც სოფ. დირში. იმ დირში, საცა
 ერთხელ ერკლე მეფე სადილობდა და ერთმა მსხვილ-
 გონიერმა მოხუცმა რომ შეატყობინოს მტრისა და საფრ-
 სეს მოახლოებას, შეუტანა ცხრილით გაკალა პურები,
 მართვას და ჰკადრას: „მოცხრილე დიდებულა მეფეო!“
 მეფე მისვდა და მართლაც მოცხრილა მტერი დირშიდგან.
 დღეობა შინაურული იყო. ათისა თუ ოცის სოფელიდგან
 თუ მოვიდა ერთი ათი ოცი ურემი! ისიც სსლოცვად
 კი არა, უფრო დროს გასატარებლად, ლაშათით პურის
 საჭმელად, დარდების გასაქარებლად. მღვდელს სამი
 ახაზი თუ შეუგოდა ამ დღეს—დიდი ქებას. მეტის-მეტე
 პოეტური მდებარობა აქვს ზედაჯობის ეკლესიას: ხვერ-
 დივით ამწანებულს სერზე დგას, წინ გაშლილია საჭიდაო
 მოღანო. ყოველივე ეს იზიდავს ხალხს სამხარულად,
 რაგორც ნაჭურბაქვის ეკლესიას დიდმის მინდორზე ქა-
 ლაქელს სომხებს იმ განჩევით კი, რომ სომხს „სეუ-
 ნაზობა“ აძულებს გარკვე სეინობას, ხალხს კი არსე-
 ბითი საჭირება, ატანს გლეხს ძალას ღვინოში დაივი-
 წყოს თავის თავი ერთს დღეს მანძი. არსებითსეე საჭი-
 რობას წაურთმევიას ამისთვის თითქმის ყოველი კარგობი
 გრძობა. სიღარიბეს და სიღატაკს დაუდგას თავადი,
 პირუტყვით გაუნდათ ეს ბუნებიდგან გულკაითილი და
 პურადი გლეხი; გაუყენებიათ სულ სხვა ნაირ გზაზე.
 იმ გზაზე, რომელსეკად მუდმივი ღაღატია და გაუ-
 ტანლობა, ფლიდობა და გაიძვრება; იმ გზაზე, რა-
 მელსეკად ჩაღის ოდნით არ იზოგვის მღვთაებრივი ში-
 რკნება კაცისა, ეს ფრადი სამკაული ბუნებისა და
 ქვეყნისა! ამ გზაზედ სისხლიც იღვრება, გმობს ლესავს
 ხმაღს და შური იწევს. ეს გზა კარგად განმტრ-
 იპვიათმა მეცნიერმა დარკინმა და უწოდა „გზად ბრძო-
 ლისა ცხ პურებისათვის“. აი თუნდ მაგალითი: ერთს სო-
 ფელს ეწვია უბედურება—ბუშის გამოჩრდა, რომელიც
 იზოგვს დილით საბძელთან ჩერებში გახვეულა და ბარათით
 „მოუნათლავაო“. გლეხები საშინლათ აადლევა ამ ამბავმა,
 არა იმიტომ რომ მოვლენა თვით უხეილა, არამედ იმი-
 ტომ უფრო, რომ მეორდა მეუჭესედი სარჯი უნდა გე-
 წია ამის გაზრდისათვის კიდევ; მით უმეტეს, რომ სო-
 ფელს შეადგენს სულ ათი კომლი და ამით რიცხვშიანც
 სამი კომლი სომხისა. თუ სომხურად მოგვასათვლავთ,
 ჩვენ გაზრდითო, თქვენი არა გვირდა რა, თუ არა და

ჩვენ არ მ გოდებოთ, — ქსთქვეს სომხებში ბრისტიანს ვერ გვათავსებთ — ისინი უბრალოდ გლეხი და იმდენად მსხვილ-გონიერ და მოხწვრულს სომხობასთან, რაც შეუძლებელია თავისას მოკვებო. მისდა ერთი აღიარება, უფრო და კინდამ ახრულებდა არ მ-ტყვი. ერთს დიდის დეერია ქართველებს გეტყვიან ნახ-რის და უნდა გამოვჩინო და გვერდს საქონელი სომხებისა. ისინი გაუძა-ღაანდნენ და ცოტის გაწევა უბედურება არ დატრიალდა. უტნმა ურიალი დამიწყო, რატა ვეტყვი მკვიდეკეთა, მია-მობდა ერთი უფრო ნამდვილი გულმწივილი ქართლელი, რატა მუედროება და ზავი ჩამოვარდა. მანც კადეც დიდხანს გასტანა დედაკაცების წივილ-კვივილმა და ჭა-რისგანაობამ. ამ წერილადამ მე ერთს დასვენს გამოვი-ყვან, — იმასა, რომ გლეხის ღონისძიანს შემოკლება უნდა, ან არა და სულ გამოცვლა. მეტის-მეტი ძველი ფურცლე-ბიც აქვს და გაჭიანურებული ღონისძიებარის შიგა. შენი იმედი მაქვს, მკითხველ. შენი გურჯა ძამსაშვილაც ჩემთან ერთს ბედ და კალთას ქვეშ ამოფარებული ამ ცოტასნის წინაღ.

შენი ძმა გ. გოდორია.

ქართლი 9 მ.ს.

საზოლიტიკო მიმოხილვა

ზიჩველ თიბათეს ბერლინში შეიყარა კონგრესი, რომელსაც მთელი ევროპა ამოდენა სანია დიდის მოუთ-მენდობით მოელოდა. ამიტომ თქმა აღარ უნდა, რომ ქვეყნის ყურადღება მიქცეულია ბერლინისაკენ, საიდანაც უნდა გამოვიდეს ან რა, ან მშვიდობიანობა; მიქცეუ-ლია იმ კრებისაკენ, რომელსაც უნდა მოჭყვეს ან სის-სლის ღვრა და ცრემლთა დენა, ან მშვიდი და აუმიღვრე-ველი მიმდინარეობა ცნობრებისა. რომელი ერთი დას-ძლევს, რომელს ერთს უგდება კენჭს ბედი — დემოკრ-ატიუის. ან რა ჩვენი საქმეა, სწორედ რომ სთქვას კრძამ? ასტრია და მისი ავ-განგაზნობა ჩვენთვის ხომ დუთის განგება და მკტი არაფერი? რატომც მიწის მუშა ცას შესც-ქეის ნამა ჩამოვარდება თუ არა, ისე ჩვენ ვიცქირებით — ნეტა სე ღინდელა დღე რას გვიქადისო. რას მოგვიტანს კონგრესი — რა მოგახსენოთ მეთქი. სახელმწიფოთა წარ-შემადგენლები (თვით სამინისტროთა მოთავენი) მიწვეულ-ნი არიან სან-სტუფანოს შერეების პირაბათა გასამინ-

ჯად. ამ გასინჯვაში და გახსნაში თვითთველ სა-ხელმწიფოთა სრული თავისუფლება აქვს მინიჭებული. რას მოხსნის ეს თავისუფლება? თუ მართლ იმას ნიშნავს, რომ ყოველ სახელმწიფოს უფლება აქვს დასდგას კონ-გრესის წინაშე რა საგნაც უნდა და აღძრას რა კით-ხვაც უნდა — ეს ხომ ასე უნდა იყოს, რა კი კონგრესი მოწვეულია სან-სტუფანოს შერეების მთლად განხილ-ვისათვის. თუ, მეორეს მხრით, თვითთველთა იმას ნიშნავს, რომ თვითთველ სახელმწიფოთა არავითარნი მო-ვალეობა არ ექმნება დემოკრატიადეს დანარჩენ სახელ-მწიფოთა გარდაწყვეტილებას, მაშინ ძნელი სათქმელია, რომ კონგრესს რაიმე მტკიცე შედეგი მოჭყვეს; კონგრესიც ისე ფუჭად ჩაივლის, რატომც ცტამბოლის კონფერენციამ ჩაიარა.

კვრათერ გუნებაზედ უნდა იყენენ ზოგიერთს სა-ხელმწიფოთა მოღვაწენი, რომელნიც აღმოსავლეთის საქმის თაობაზედ არიან მიწვეულნი ბერლინში, მეტადრე ბისმარკი. მართალია აღმოსავლეთის საქმე მამე საქმეა, რომელსაც დაერთვის სხვა და სხვა სახელმწიფოთა მარ-ვალებანი არსებითი სარგებლობა. მაგრამ, რაც უნდა იყოს, სახელმწიფოთა შინაური საქმე, რომელსაც დაერ-თვის თვით შინაგანი ძალა და სიმკვიდრე, უფრო უმძი-მესი უნდა იყოს ამ სახელმწიფოთათვის. ჩახედეთ თვი-თთველ სახელმწიფოთა და თითქმის ყველგან დაინახეთ ღრმა განხუტვლებას, მტკიცე უკმაყოფილებას; თითქმის ყველგან ღამის დაირღვეს აწმეა წეობა, მომდინარე ცნობ-რება და თან გადიტანოს რაც კი რამ მკვიდრი და შეურ-ყვეელი იყო აქამდისინ კაცის თვალში. . . ნამეტნავად გამ-წარებული გული ბისმარკს უნდა ჭჭონდეს მეთქი. რამ-დენიმე წელიწადია რაც გერმანიის თავი და თავი ბის-მარკია; იგია სული და გული აწინდელის გერმანიის, და გულ-დაჯერებით შეჭყურებდა თვის სახელმწიფოს, რა-ტომც ცნობ-სიმარკეს, რომელსაც ვერც გარეშე მტერი მიუდგებოდა, ვერც შინაური დასძლევდა; ბისმარკს კვი-რა მთელის სახელმწიფოთის ჩაჩხის ტარი, მედიდრობ-ბით დასცქეროდა თვის ქმნილებას და თუ არ ამბობდა, ფიქრობდა მანც: „სახელმწიფო — თუათონ მე ვარო,“ რატომც ერთ დროს ამბობდა ლიუდვიგი მეთოთსმე-ტე. მაგრად აუგრიბა მთელს სახელმწიფოს სადავე და ფიქრობდა თვის გუნებაში: აბა ესე, შემობმანდესო აქამ-დეთთველი სული, რომელიც უწინ წამოაფეთქავდა სოფ-

მე, მსგავსად საფრანგეთში და ხანს ისმენდა თვით გერმანიისშიაც. რაღა აკლდა გერმანიის დიდებს? თუელი ბლომად ჩაიგდო, ჯარით მრავალი ჭყავს, იმდენად მრავალი, რომ თითქმის ყოველი სული დიდიდამ პატარამდე სსლდათია... ალბათ აკლია რამე რომ ერთისა თუ ორის ჯგუფს აკ-გაცრობამ ღამის მთელი გერმანიის დაყენეს თქმ-ზედ; ალბათ აკლია რამე, რომ ბისმარკს თვისი ავანტიურ-ფობაც კი დაავიწყდა, რომლისთვისაც თავი დაანება პირ-და-პირს სასულემწიფო მოღვაწეობას და დიდის ხნით ისურვავ დასვენებას და განტყნობას. ახა რაღა გული უნდა ჭქნდეს ბისმარკს აღმოსავლეთის საქმისათვის, როდესაც შინაობამ გაუგონათ ძილი და წაანთვა მოსვენება; ამ შინაობამ ღამის ფრთხილ მოუკეთეს, და ახა რაღა გონ-გრესია, თუ კი მის მოღვაწეთ ფრთხილ გაშლილი ან ქმ-ნებათ. ანდრასის უთქვამს თურქმე, რომ ბისმარკი მარ-ტო იმიტომ კი ან ანის გონგრესის თავმჯდომარედ ამოწიეულია, რომ ამას ჩვეულება მოითხოვს (რადგანაც გონგრესი ბერლინში ანის შეკრებილი); ანამედ თვით ბისმარკის დიქსებათა ძალითაცა. კარგი და პატრიოსისი მგრამ ჯერ-ჯერობით ხაღსთა შორის საქმე იმ გვარად მიმდინარეობს ქვეყნიერებაზედ, რომ ყველაზე უწინარესი ადგილი უბერის ან შინაგან თვისებას და დიქსებას. ანამედ იმ შიშს, რომელსაც მოასწავებს ერთი თუ მეორე მოღვაწე. ამ მხრით გერმანიის ცოტად თუ ბევრად ფრთხილ მოკეთილი აქვს მეთქი... ვინ იცის, იქმნება ბისმარკს ანდრასის სიტყვასზედ მწარე ღიმილი მოუვიდა.

მარტო გერმანიის ან ანის ამ გვარ გარემოებაში. იმ საქმეს, რომელმაც დააფთხო გერმანიის საზოგადოე-ბა და მთავრება, სცდილობენ დაანთვან სხვა სასულემწი-ფონიც და მით საერთო ზომიერება ახმარებინან იმ განსაზღვრის მოსაზრებისათვის, რომელიც ან მარტო გერმანიის მოკლისა. დაუგდეთ უური—რას დაზარაკობენ კლერკალები და სხვა ამ გვარ დასთა გაზეთები. თვით საფრანგეთის მონარქიელები და კლერკალებიც წასაღის-დენ. მათის სიტყვით საფრანგეთში რომ რესპუბლიკა ან ყაფილიყოს დამკვიდრებულია, ჭკდელისა და ნობი-ლიზის აკ-გაცრობა შეუძლებელი იქმნებოდა. სოციალ-დემოკრატთა გაშლიერება თვითონ გერმანიის იმპერატო-რის ბრალია, რადგანაც კერძაში რესპუბლიკის დამ-

კვიდრება შეიწყინა. *) ერთის სიტყვით საფრანგეთის რესპუბლიკის წინააღმდეგისი მდაზედ ანან მოსული და ყოველ დონისძიებას ხმარობენ, რომ თუ საკუთარის ძა-ლით ვერ მოერიეს რესპუბლიკას გარეშე მტერი მაინც მოიწვიონ რესპუბლიკის ჩასაქოლავად და ამი-სათვის ის დღე დააყარონ, როგორც, მაგალითობ დე-ყენა საფრანგეთს დიდის რეკლიურის შემდეგ კერ-ზის კოალიციაში, ან როგორც იყო საფრანგეთის გარე-შე მდგომარეობა 1814 წ. ვიდრე 1848 წლამდე ამი-სათვის ან ზოგვენ ანაფრეს, ანც პატრიოსისებს, ანც სიმართლეს. ყველასთვის ცხადია, რომ ვიდრე ნეპოლის აკ-გაცრობისა და საფრანგეთის რესპუბლიკეობა შორის ანაპოთანი ვაშინი და კრთობა ან სუფიეს და ანც ანს შესაძლებელია, მაგრამ კლერკალები და მონარქ-ტიელები რას დასდევენ; მათთვის ყველა საშუალება გა-გის და ამიტომ, ეჭვი ან ანის მოხარული ანან, რომ გერმანიის იმპერატორს იმისთანა უბედურება შეემთხვა.

წელან მოგახსენეთ, რომ ამ უამად ზოგოერთა სა-სულემწიფო თვის შინაობაში დიდ განსაზღვრისი მეთქი ჩავარდნილი, და ამიტომ მთლად გულმშვიდად ვერ მოჭ-ვიდებს მეთქი სულს აღმოსავლეთის საქმეს გონგრესის ბასში. თუ ამასთანავე მოვისხენიე საფრანგეთი, რასაგ-ვირეულია, იმიტომ კი ან რომ, მისი შინაგანი მდგო-მარეობა იმგვარივე იყოს, როგორც მაგალითად გერმა-ნიისა. ეს იმდენად ცხადია, რომ დაზარაკი ან უჭარს. თუ საფრანგეთს მოკლის რამე განსაზღვრელი—მხოლოდ იმიტომ რომ, მისი ახალი წიგნა ჯერ საკმაოდ დრმად ან ანის ჩამდგანი ცხოვრებაში და ჯერ სრულიად ან ჭამილკობა მტერი. მეორეს მხრით თუ გერმანიის მოკ-ლის განსაზღვრელი—იმიტომ, რომ მისი მოწიგობილობა იმ ნიადაგზედ ანის დამკვიდრებული და იმ მასალით ანის დაგონიწიებული, რომელიც კერაფერი თამასუქია სალ-ხის ბედნიერებისა და კეთილ-დღეობისა, და რომელიც დიდ ხანს ვერ გასწევს.—

საფრანგეთის შესახებ უნდა მოგახსენოთ, რომ იგი „დღესასწაულობს.“ მართლად და ყოველგვარი გარემოება იმ გვარად მოიწიო საფრანგეთისათვის, რომ შემთხვევას აძლევს უფრო მეტი პრწინააღმდეგობა მისცეს თვის საქმე-

*) ამ გვარი ქედება „იერიის“ მარმანდელ მკითხველთა-თვის ადგილი გასაგებია. ის „იერიის“ № 25, 1877 წ. რესპუბლიკული საფრანგეთი და გერმანია.

ნო გამოფენას და მით უფრო აშკარად დანახოს ქვეყნის თვისი განსახლება, თვისი მტკიცე და მოუდრეკელი მოღვაწეობა ხალხის ბედნიერებისათვის და თავისუფლების დამკვიდრებისათვის. მრავალი საჯარო სიტყვა თქმულა ზაჩიუში რესპუბლიკის მოღვაწეთა მიერ, სიტყვასწარი, გულმან, გამომთქმელი მტკიცე რწმენისა მათა საქმის სიმართლისთვის. ამ გვარ სიტყვაში რესპუბლიკის მოღვაწენი, გამოხეინდნი მწერალნი და მკვლევარნი მთელის საზოგადოებისა და ხალხის სახელით აღიარებენ ერთის მხრით თვის მსურველ სიუყვარულს იმ ახალსადმი, რომელსაც დასდგომის ამ უმად საფრანგეთი, მეორეს მხრით აღიარებენ თვის აწა ხაჯვებ მსურველ რისხვას და შეჩვენებას იმ ძველისადმი, რომელსაც ბევრი სიბოროტე და ვაი-ვაგლასი მოუტანია საფრანგეთისათვის. ამ წრეულ მოღვაწეთა ქადაგებას აღტაცებით ისმენს მთელი საფრანგეთი და მით აჩვენებს ქვეყნის მართლად და გასაცრას სურათს: რა თქმა უნდა რომ საფრანგეთშიც უმრავლესობა დიდ ტანჯვაშია და გაჭირებაშია; არც იმას აქვს სანატრელი თანახმობა და ბედნიერება; იქაც სუფიქს მრავალი არ-დაკმაყოფილებული მოთხოვნილება. მაგრამ დასე ხალხის გონიერებას და საზოგადოებო გაწითუნას! მას კარგად ესმის რომ უკლებლად უწინაჰეს დამარცხებულ უნდა იქმნეს ის საზოგადო და საერთო მტერი, რომლის გამარჯვება აწის იმავე დროს ხალხის არსებითის სულის ამოკვეთა.

ბევრი საჯარო სიტყვა თქმულა მეთქი ზაჩიუში ბოლოს დროს. დიკს-შესანიშნავია, სხვათა შორის, სატურვა, რომელიც წარმოსთქვა გამოხეინდმა მახუტმა პოეტმა ვიკტორ ჰუმბო 30 (ნოემბრის 18 მაისს). ამ დღეს შესრულდა ასი წელიწადი მას აქეთ რაც ვადაიგვალა ვალტერა, ერთი იმ მოღვაწეთაგანა მეთვრამეტე საუკუნისა, რომელთაც დათესეს 1789 წლის რევოლუციის თვისი რა თქმა უნდა, რომ დიდილი ხალხი შეეკრება იმ თეატრში. სიღაც პატარა-ცოცხელ პოეტს უნდა წარმოეთქვა თავისი სიტყვა და დიდის აღტაცებით მაგვრა ვიკტორ ჰუმბოს წინაღობა მახუტა და მთვრა მსმენელთა, სხვათა შორის, შემდეგი:

რევოლუციის წინედ ბატონებო, საზოგადოების მოწყობილება იყო შექცევა: მარს იღვა ხალხი, მასვე საწმენოება, წარმოდგენილი სამედიკალითა დასის მიერ საწმენოებას ვეგრდით ეღვა სამართალი, წარმოე-

კნილი მსაჯულთა მიერ რა იყო იმ დროს ხალხი იგი იყო უფროდინადა. რა იყო საწმენოება იგი იყო დევნულადა. რა იყო სამართალი? იგი იყო უსამართლობა. აი თქვენ თვითონ გასინჯეთ, მოკაყვინ მხოლოდ რა მაგალითს. 13 ოკტომბერს 1761 წ. ქუთაისში, ერთას ხალხის ქვემოთათვისში ჰუმბოს ხამონობილი ვმარვილი ვადა. ხალხი აიწია, სამედიკალი იწყო რისხვა, მსაჯულებმა—გამადა. იგი იყო თავის მკვლეელი, მაგრამ ძალად მკვლელობა აღიარეს და მოხინეს დამნაშავე. რისთვის? საწმენოებისათვის. ვინ იყო დამნაშავე? ერთი მამა, ჰუმბოტა*), რომელსაც უნდა და ეშადა თავის შეილისთვის კათოლიკობის მიღება, მამასადაც შეილი მოუყვარეს, მას ჩამოუხეხია ვმარვილი ვადა—ეს ხამ ცხადი სულებობა და შეუძლებლობა მენ არ მომიკვდე: სამართალი იმექმედა და წარმოეკვეთე: 9 მარტს 1762 წ. შეიდახუდ მოიყვანეს თეთრ თმისანი ბერი ვადა, სახელად უნ ვადას, გაამტეს ტანისამოსი, წაწვიანეს თაღზედ, ხელ-ფეხი შეუკრეს ცელის მსგავსად. ეშაოტხედ დგასსამი ვადა—სუდასე დველი, მოძღვარი, რომელსაც ხელში უჭირავს ჯვარცხ, და ჯალათი, რომელსაც უჭირავს ხელში რგინის კეტი. ჯალათი მოიქნია რგინის კეტი და მოამტვრია თავის მსხვერპლს ერთი ხელი. უბედურმა დაიკვილა და გულ-შემოკვარა. უიცნლავ წამალი მისცეს, მოაბრუნეს და გონებაზედ მოიყვანეს. ხელმოკრედ დასცეს რგინა, ვადასმა ხელმოკრედ დაიკვილა და გულად წაუვიდა. ვიდეკ მამბრუნეს, ვიდეკ დასცეს, ხელ რვა ვერ. მღვდელმა მიუტანა ვადასამთხვევილად, მაგრამ ვადასმა ბიჩი შეუქცია. შემდეგ ვადასმა შეაბრალა, ვ. ი დასცა რგინა გულზედა და სულად ამხადა. ასე დალია ხელი უნ ვადასმა რის საათის ცნების შემდეგ მისის საკვდილის შემდეგ ცხადად გამოხდა, რომ ვმარვილი ვადას თვითონ მოიკლა თავი. მარა ვადას კვლავ მოხდა. ვადას? მსაჯულებადენ (მომართა, ცამა ვადა.)

შემდეგ მაგალითი. მოსურველთა მთავრ ვადას ჰუმბო და ვადა 1755 წ. ქ. ვადასის, საშინლის მარ-შინლის მიერ დღეს ერთ ხელზედ იმეკეს ხის ჯვარი (ვარცხი). ჰიის ნაშაში, რომელიც ხამ ს საუკუნის განსვლანში მოავიდახუდ იყო მიკრული. ვინ ჩამავდო

*) სურათი თის პოეტის ცნებისა, რომელიც დევნულ სურათს კათოლიკობა მარს.

ეს ჯგერა და ვინა ჩნა ეს საშინელი ცოდვა? არავინ იცის იქნება გაბეჭდილი ქონა, ან იქნება ქრის ბრძანა. ვა არის ამის მიხედვით? მსახურებისა და სხვა ბრძანების რამდენიმე მდელი უკლებს უკლებს ქრისტიანთა რაღაც რამდენიმე ცოდვა, ან ცოდვების რაღაც ცოდვა ამ საშინელი. შინა და მადლობა თანახმა მოიხსენიებს. სამართალმა გამოიხსენიდა, ან ვინა ამ გამოიხსენიდა, რომ იმ დამის, რომელიც ჯგერა გადმოკარგა და, რომ ვინა, რომ აფიცრის გაუგებრობით აბიკვილის ხად-ურ სიმკვირით. მსახურებმა გამოიხსენიეს მანება ამ რისი აფიცრის დატუსაღებისა. ერთი ვი ვინა, მაგრამ მორე ვი, სახელად ლაზარო დაიჭირეს. მან უჩვენა სასამართლოს—ხიდზედ არ ვყოფილვარო, მაგრამ სიმღერით ვი მიმღერებო. სასამართლომ გაამტყუნა. ბრალდებულმა პირივემ გადითანა საქმე; მაგრამ იქნა გაამტყუნეს და ბოროტებით დააბრუნეს აბიკვილი. მოკვლად ვიცი. დაუღვა მას უბედური ფაზი. დაუწვეს გამოკითხვა თანამეგობრებს შესახებ. თანამეგობრები? ხიდზედ გავლანში და მღერის. მოჭსტრეს მუსლი; მის მოძღვარს, ძველების მტრეკვა მიესძა, გულმტრეკვარს. მეორე დღეს, 5 თბათვეს 1766 წ. წათრეკეს ლაზარო აბიკვილის მოედანზედ, ს:დაც ცეცხლი იყო ანთებული. წაუკითხეს განხიზება, შემდეგ მოჭსტრეს სელი, ამოჭვილიყვის ეს და ბოლოს წააღობა მოიღეს—თავი მოჭსტრეს და ცეცხლში ჩაადგეს. ესე დაღია სული აბიკვილის რაინდმა ლაზარომ, იგი იყო ცნობილი წლისა. (ძველი და ხანგრძლივი გულმტრეკვერება). მისინ შეჭმნა ვოლტრემს თავისი დღეებ და მხილი და მით დაიპყვიდნს სამართლის სსელი. (დიდძალი ტაშის ვერა). მისინ წამოკარგნდა იგი ვოლტრემის საქმეს მტრეკვალთა წინააღმდეგ და მოიგო ვოლტრემი. დიდებულა ვცო, დალოცვილ იყავ უკუნისამდე (ტაშის ვერა).

ვოლტრემს მარტოდ მარტომ, წინაშე გულმსუბუქისა და საზოგადოებისა, წინაშე მეფის კარისა, თავად-აზნაურთა და საზინისა; წინაშე ბჭის ხალხისა და იმ საშინელ მსახურთა, რომელნიც მსახურისა ტვირთი იყვნენ, ბატონისა ვა ფრად მოაჩიღნი,—რომელნიც მუსრვდნენ თუ ფარფარებდნენ ხალხს, იყვნენ დასჯილნი მეფის წინაშე; ვოლტრემს მეტქა, მარტოდ მარტომ ივისრს ბრძოლა ამ ვოლტრემს უსამართლობასთან. რა იყო მისი იარაღი? ის, რასაცა აქვს სიმსუბუქე ნი-

ვ სა და ძალა მესხსა ე. ი. - ვალაში (ტაშის ვერა.) ამ იარაღით ვინა ბრძოლა. ამ იარაღით ვაუბრდნენ.

შედეგ ვოლტრემს ქრემი დაუბრუნდა მსახურთა სუბ-თა ვოლტრემს დროს და იმ საბრძოლვისა, რაქ-მაც ვოლტრემს ვოლტრემს ვოლტრემისა უკლებს წამ-სტრემს. ბოლოს სიჭკა შემდეგი უჩქმა უკუნისგულა საიტვეს იქნება წამბატონის აღიარება. მთავადნენ დროსა, უფლებამ ვებოვა თვისი ფარმულა: ვაცობრობის ფედ-რაცია. ამ ყამად ძალა ვჭკვან ძალადობას და სამართალ ქვეშ არის ჩავრდნილი; ციკლიზაცია ვაცობრობის ჩივილით, სდებს თვის განხიზებას დამხვრობთა და სარ-დალთა წინააღმდეგ (მოძრაობა). მოწმად მოწვეულია ის-ტორია. ადგილს იხურებს მტრეკე სინამდვილე. ფუჭი აღტაცება და თვალის ახვევა ილევა. მრავალ შემთხვევა-ში გიორი არის მხლელად გადასხვაფერებული ვაცის მკვლელი. (ტაშის ვერა.) ხალხთ ესმით, რომ თუ ერთის მოკვლა ავ-ვაცობას, ბევრის მოკვლა ვერაფერი შემამსუ-ბუქებელი ვარემბება (სიცილი და ტაშის ვერა); თუ მოხარვა სამარცხვინოა, დახვრობაც არ უნდა იყოს სასახე-ლო... ადვილად შეუწყველი ქვეშაი ტება. ვაკუნ-ტიურით რაინობა; ნუ იქნება, სისხლმოსილი სას-ლოვანობა შექმნილია. არა, არ არის ვარგი და არც სასარგე-ბოლა მკვლარობა ვრცის გამრავლება. არა, შეუძლებელია, რომ სიცილსლე შკომბდეს საკვდილისათვის. არა, მშო-ბუნთა, შეუძლებელია რომ რაინობამ, ამ მშარველმა, გამოვაცლოთ თქენი ბაშეები. არა, შეუძლებელია, რომ ვედა-ვაცი ტანჯვით მოხდეს, ადამიანი იბადებდეს, ხალხი სთესდეს და მუშაობდეს, ფილოსოფოსი სჯიდეს, აღემ-მიცემობა მაკვებდეს გასაოცარ წამბატონებს—მხ-ლოდ იმისთვის, რომ წამოყენოს ეს საშინელი ხალხთა მოკრის გამოფენა, რომელსაც უწოდებენ რმის ველს! (მთელი საზოგადოება ფხსნედ დგება და ტაშის სტემს).

ხამდვილი ბრძოლის ველი არის ის ადამიანის შრო-მის ხალხისა ვრება, რომელსაც უჩვენის ამ ყამად მ-რივი მთელს ქვეყანას. ხამდვილი გამარჯვება არის გა-მარჯვება პირიყისა!

თ. ალ. ჭავჭავაძის ლექსნი.

(პ. უმიკაშვილის გადმოცემული)

1.

მეორედ მოსვლას ვამცხვასათ სიყვარულისა შორეულს; —
რომელი უფრო ძნელია, ვითოსათ გულსა, თუ გონებას?
მტკვალში სული ცხრველი მკვდასს გვამთან უგუ-იქცევა
და მეორეში ცხრველს გვამს სული თვალ-და-თვალ ექცევა.

2.

მტრე სუნის ეგზომ შიში სამსნეს ვგონებ ანა ჭკვანდეს.
ამად ვბუღავ ვგადრო კითხვას, თუ შესუნი ანა გზადდეს:
მან რაღა ჭყოს, ვის გლახ-გული როდისთგან დაკვიტ ქსწყვა-
და სასოცა ან უვოდეს, რომ ოდესმე დაუამდეს? [დეს]

3.

თუ სე ბუნებით მწარეა, — ანგელაზს მიაზარეა,
წარღოს, ვდემს დანერგოს, სად სულხელების არეა;
ტვიგრის წყლით, მოჭრწყავდეს, რომ ტურთვად მომდინარეა,
ნაყოფი მოგტეს, იხმია, მანც ეგრეთვე მწარეა.

4.

ეს ცუცხლი რომ მე მეგონება
რად მკითხავ, როდის გაქრება?
გული შენ სანთლად გიმსხვერბდე,
მაშინ ჭჭკეს, რაღა მთლად დნება.

5.

ცრუნიან ბრძენნი, მეტყველნი შემთხვევით სოფლის ყოფასა,
შენნი მხ ლეკლნი დაჭგომბენ მათს უაზროსა ხმობასა.

6.

სიბრძნე და გონიერება რაგინდ მარად ფსიზლად გოულამ-
სიჭაბუგეს და სიყვარულს, რაღა უნდათ იმას ჭყოფენ. [დნენ,

7.

ენა მდუმარებს, გული მწყლია, სკვდა მხმობია,
ტროფობავ, მარტე, — კვლად ხემად საწნოდ რაღა გრჩობია.

8.

შენნი გამცდელნი ჩვიან: ვაი დავეარტეთ გონიო, —
ნეტარ მეც შენთან მახვლა, მომკალ თუ დავინანიო.

9.

როს შენ ვერ გხვდავ, როს ან მესმის ხმა შენი ტკბილი
დღე იგი ჩემთა დღეთ რიცხვთაგან ანს ადმოუხკრილი

არძაკიდების დინასტია სომხეთში და
საქართველოში.

ფარნავაზის შემდეგ დაჟდა მეუფე იმისა შვილი
საუჩმაგი. ქართლის ერისთავებმა განიზრახეს იმისი სი-
ვდილი, „რადგანაც — სთქვენ იმათ — ანა კეთილ არს ჩვენ-
და, რათამცა ვემსახურეთ ნათესავს ჩვენსა.“ საუჩმაგი
ფარულად განიგელტო დურმუკეთს, დედის ძმებთან. თან
ჭებანდა დედა, დურმუკელი, ნათესავი კავკასიისა. „მაშინ
რომთა იგი აზნაურნი მივიდეს დურმუკეთსავე და რქებს
საუჩმაგს: „დიდი კეთილი დგას ჩვენზედა მამისა შენისა,
ამისთვის ვართ ჩვენ მტკიცე ერთგულბასა შენსა.“
საუჩმაგი ეზრახა თავისს მამის დის წულს, ოსეთის მე-
ფეს, შემოიკრიბა დურმუკეთი, დაიხურა ქართლი, მის-
რჩა განდგომილნი, რომელთა შეუნდო, ხოლო დაამდ-
ლხა ქართლელნი, წარჩინებულ ჭყვნა აზნაურნი, გა-
ნამრავლხა დურმუკნი, ნათესავნი კავკასიისნი, რომელნი-
ცა ტყვევასა მას ხაზართასა ყოველნივე მშვიდობით
დაწმომილ იყვნეს, სიმაგრისაგან ქვეყნისა და ვერღარ
ურტკვდა დურმუკეთი. საუჩმაგმა წამოიყვანა ყოველთ
კავკასიას ნათესავთა ნახევარნი და რომელნივე მათგანი
წარჩინებულ ჭყვნა და სხვანი დასხნა მთიულეთს, დი-
დოეთიდან ვიდრე ეგრისამდე, რომელ არს სვანეთი, და
ესენი დაიხურნა მისანდობულად თვისად დედულნი და
დაჟდა მცხეთას და უმატა ყოველთა სიმაგრეთა მცხეთის-
სათა და ქართლისათა. და მან შექმნა ორნი გერზნი, აი-
ნინა და დანანა და ამართნა გზასა ზედა მცხეთისასა,
და მსახურებდა იგი მეფეს ასურასტანისასა.“ საუჩმაგს
ჭყვანდა ცოლად სპარსი, ბარდაველის ერისთავის ასული,
რომელმაც შობა მხლელად ორი ქალი: ერთს იმათგანს
მეუღლდა ქუჯის შვილი, მეორეს მირვან სპარსი, ნებ-
როთიდის შთამომავალი, და თვით საუჩმაგის ცოლის
ნათესავი. სამურმაგმა იშვილა მირვანი და მისცა იმას ქა-
ლაქი გაჩინი და საერისთავო სამშვიდდისა, რომელიც
შეადგენდა ფარნავაზის დაყოფით მეოთხე საერისთავოს,
რომლის დედა — ცისე სასულ-აწოდებოდა სამშვიდდელს
ანუ ორბეთად და მდებარებდა ქციის მდინარეზე. ამსე-
რისთავოს შეადგენდნენ — შემდეგში საბარათი. ნო, და-
ნის - ხევი, სკვირეთი, თრიალეთი, წილი გაჩიოსი, გარ-
დაბანს ზეკითი; ამან გაჩიოს, ქემან ქარლესისმან ალა-
შენა ქალაქი გაჩინი, ახუ სანადირო — ქალაქი. „სამშვიდ-

ღის საკრისთავოს წინადადება: მდინარე სკვირეთი ანუ მ:შავარი ვადრე მთაძლე, რომელ ახს ტაშირი და აბო-
ცი¹. როგორც ამას წინად ჩვენ მოკისხენეთ, რბეთით
სახელ—იწოდა თურქების კოლხისა რბელაინებად...

საუჩმაგი მოკვდა და 162 წელს დაჯდა ტახტზე
ნებროთიდი მიჩვანი. „მიჩვანი იყო, იტყვის ქართლის-
ცხოვრება, ტანით სრული, მშვენიერი, ძლიერი, მხნე და
ქველი. იმის მეფობაში დურძუთ დაივიწყეს სიყვარუ-
ლი ფარნავაზისა და საუჩმაგისა, გარდამოვიდეს დურ-
ძუთეს მუჟთნი, გაუერთდნეს ჭკთაღეთს მეფეთ გავ-
გზინთ, მოსტყუენეს ვასეთი და ბაზაღეთი, მღვთაჲ
გაკვაზის მთის გულში, ქსინის—სევის საზღვრად².
დურძუთი იყვნენ წინა—პარნი აწინდელის ქრისტობისა,
ინგუშებისა და ღლიღველებისა, რომელნიც ერთს ნათე-
საობას შეადგენენ და საუბრობენ ერთს ენაზე. იმათი
ენა, ამტვიცებენ, თუძც განსხვავდება სხვა კაკვაზიელთ
ენაში, მაგრამ დიდად ემსგავსება ლეკების ენას, მეტად-
რე უაზი—უბუჟურს და აკარულს³. ქისტებივე არიან
ის თუშნი, რომელნიც წოკვლებად იწოდებიან. დურძუთ-
ნი ცხოვრობდნენ იქვე, სადაც ახლაც ცხოვრობენ ინგუშ-
ნი და ღლიღველნი⁴. დურძუთი პირველ წინა—პარად
ქართლის-ცხოვრება უჩვენებს თარგამოსს. ის იტყვის:
„დურძუთი ძე ტარეთისა უწარჩინებულეს იყო შვილთა
შოჩის კაკვაზისთა, მივიდა და დაჯდა ნაზრდსა შინა
მთისასა, უწოდა სახელი თვისი დურძუთი.“ რომელსაც
თარგამოსიანნი საზარტ ებრძოდნენ, მაშინ დურძუთნიც
ჭშელოდნენ იმათ⁵. დურძუთი იყვნენ გამოჩენილნი და
ღიერი ტომი კაკვაზიელთ ტომებში; ფარნავაზ მეფეს
ჭყვინდა ცოლი დურძუთელთა, დადა საუჩმაგ მეფისა...
შემდეგ დურძუთელთ აშლისა „მიჩვან მეფემ მოუწოდა
ყოველთა ერისთავთა ქართლისთა, შემოკრიბნა ყოველ-
ნი სპანი, მხედარნი და ქვეითნი; ყოველნი კაკვაზიანნი
იყვნეს საწმუნოდ მოჩხილებასა ზედა მიჩვანისასა. შე-

მოკრიბნა ესე ყოველნი და წარმართა დურძუთეს, შე-
რბეს დურძუთნიცა და დაუდგეს სიმაგრეთა ზედა გარდა-
სავლთა გზასა... იქმნა ბრძოლა ძლიერი... და მოსწუდა
არგნითვე ურიცხვი. უგანსკულ იღვივნეს დურძუთნი და
ივლტოდეს... და შევიდა მიჩვან დურძუთეს და მოა-
ლხნა დურძუთი და ჭკრთაღი და შეაბნა კარნი ქვეთ-
კირითა და უწოდა სახელად დარუბად... შეიყვარეს იგი
ყოველთა მკვიდრთა ქართლისთა და მსახურებად იგი
მეფესა ასურისტანელთასა. მას უამის შინა მეფე იქმნა
სომხითს, რომელსა ერქვა არშაკ. უბრახა მიჩვანს არშაკ
და მისცა ასული თვისი ძესა არშაკისასა, არშაკს. მოკვდა
მიჩვან და მეფე იქმნა მის წილ ძე მისი ფარნავაზი.“
(112 წელს).

„ამან ფარნავაზი უმეტა ყოველთა ცისე-ქალქთა შე-
ნება, და შექმნა კერძი სახელით ზადენ. ამისა შემდე-
გად შეიყვარა სჯული სპარსთა, ცეცხლისა მსახურება,
მოიყვანა სპარსეთით ცეცხლის-მსახურნი და მოგები და
დასხნეს იგინი მცხეთას, ადგილსა მას, რომელსა აწ
ჭქვიან მოგვთა, და იწყო ცხადად გმობა კერძთა; ამის-
თვის მოიძულეს იგი მკვიდრთა ქართლისთა, რამეთუ
დიდი სასოკოა აქნდათ კერძთა მიმართ. მაშინ შეითქვნეს
ერისთავნი ქართლისანი უმრავლესნი და წარაუღინეს მ-
ციქული წინაშე სომეხთა მეფისა და ჭრქვეს: „მეფე ჩვე-
ნი გარდაცდა სჯულთა მამათა ჩვენთასა, არღარა მსახუ-
რებს ღმერთთა მშვერობელთა ქართლისთა. შემოიღო
სჯული მამული და დაუტევს სჯული დედული. აწ არღ-
არა დიხს არს იგი მეფედ ჩვენად. მოგვეცე ძე შენი არშა-
კი, რომელსა უზის ცოლად ნათესავი ფარნავაზიანთა
მეფეთა ჩვენთა. გავშველე ძალი შენი და ვატოვოთ ფარ-
ნავაზი შემომდებელი ახლისა სჯულისა, და იყოს მეფედ
ჩვენდა ძე შენი არშაკი და დედოფლად ჩვენდა ცოლი
მისი, შვილი მეფეთა. მაშინ სთინდა სომეხთ მეფესა
განზრახვა ესე... და იგი ყოველთა ძალითა მისითა წა-
რქმართა ქართლს. ხალხი ფარნავაზი მეფემან მოუწოდა
სპარსთა, შემოკრიბნა ქართველნიცა. ხალხი ერისთავნი
ქართლისანი, განდგომილნი მოკვებნეს სომეხთა მეფესა
ტაშიჩს, და მურ შეკრიბნა სიმაგრე სომეხთა და ქარ-
თველთა. იქმნა მათ შოჩის ტაშიჩს ბრძოლა ძლიერი,
მოსწუდა არგნითვე ურიცხვი. იძლია და მოიკლა ფარნა-
ვაზი, და მოსწნეს სპა მისი, ხალხი ძე ფარნავაზისა
მიჩვან წელნიწადისა ერთისა ყრმა წარიყვანა მამა-მეფემან
მისმან და ივლტოდა სპარსეთს.“

¹ გასუტ., გეოგრაფია, 166, 178—Hist de la Géor., I, p. 22, n 5.
² გასუტ., გეოგრაფ., 220.
³ Klaproth Voyage au Mont Caucase, t. II, p 45, 351, 354.
⁴ Wakhouch, Description géogr de la Géor. p 454—458. ამისვე Carte générale des pays géorg.
⁵ გასუტ., გეოგრაფ., 220.

სიძულეს სომეხთა მიერგან მასცა ძე თვისი აწმე
(93 წელს) და დარბრ: ყოველი ქართლი და მთავრად
ნეიორად, და ურტუ ყველთა სამეგრეთს ქართლსათ
და უმეტეს მთავრებს შვიდნი უფასეთს. ქართლს
წინის. მოკვდა აწმე და მეფე იქმის ძე მისი ანტონ
(131 წელს) ¹

ახე დამყარდა საქართველოში დინასტია ანტიკიდე
ბისა ანუ არშაკიდებისა. არშაკიდები აღმოჩნდნენ შარვე-
ლად შარფთაში, შემდეგ გავრცელდნენ სომხეთში და
სომხეთიდან საქართველოში. ერთ დროს არშაკიდები ისე
მდივანი იყვნენ და ისეთ როლს თამაშობდნენ მსოფ-
ლით ისტორიაში, რომ არ შეიძლება არ შევდგეთ იმათ-
ზე ... გასათვარ სახადველს წარმოგვიდგინს ის დრო,
რომელსაც ჩვენ შევსებთ. ალექსანდრე მაკედონელის
ტახტზე ასვლიდან 336 წელს ქრისტეს წინად, ვიდრე
ნაწ წაძდე ქრისტეს შემდეგ, როდესაც რომაელებმა
დაიჭირეს აზია, სულ რომა საუკუნომ გაიარა. ამ მოკლე
ყამს აზიის პოლიტიკური მდგომარეობა რამდენჯერმე
შეიცვალა. ალექსანდრეს სივრცულეში დაფუძნდა დიდი
მაკედონიის იმპერია, რომელმაც ჩანთქა სპარსეთი
ინდოეთი და მცირე აზია; მოკვდა ალექსანდრე და ეს
იმპერია ჩააშალა. ალევკვდა სელევკიდების სამოვლობელო
სირია; სირიამ დაჭყარა თითქმის მთელი მაკედონია
იმპერია. დაეცა სირია და გაძლიერდა შარფთა არშაკიდ-
ბის სკეში. ამან თავისი მხრით დააშინა სირია და დაი-
ჭირა იმისი ადგილი. ამ დროს განმავლობაში ერთხანს
თვით სომხეთმაც აღმოჩინა თავისი ძალი. მასუგან გა-
ძლიერდა დიდი მიდრიდატის დროს ზონტის სამოვლო-
ბელო, რომელიც კაი ხანი რომის ძალას ებრძოდა და
დასასრულ რომმა დასცა ზონტი და გაავრცელა თავისი
საზღვრები. არ ვიცით ნამდვილად რომელას ნათესავის
თქვიდამ მომდინარეობდა შარფთაელების ტომი, რომელ-
საც არშაკიდები ეკუთნოდნენ. ზოგნი იტყვიან, ვითომც
შარფთაელები შეადგენდნენ ინდო-ევროპიის ანუ სპარსის
შტოს, ზოგნი — თურქანის ანუ თურქების მადგმას ².
შარფთაელები ცხოვრობდნენ კასპიის ზღვის სამხრეთ-
აღმოსავლეთად. იმათი მხარე, რომელსაც ახლა აღმო-
სავლეთის ტომნი უწოდებენ ანკა-აკემს, შეადგენდა

სპარსს და უწოდებდნენ ანკა-აკემს — მთიანს.
შარფთაელები ხასიათით იყვნენ თავისი მადგმელები,
ალექსანდრის ვაჟებანი, ერთი მკობრისათ მადგმ მესტრონი.
სანი ცხოვრობდნენ გარდაკეთით, ყურე მადგმ; მო-
სახდნენ, მთა ბარობდნენ. შარფთაელები მსოფლო მამან
შესაივრდნენ თავს, როდესაც საზოგადო განსცდელს
მსძე შევსებდნენ. შარფთაელებს უფრო მამან აღმო-
ჩინეს თავისი ძალი, როდესაც სელევკიდების სამოვლო
სისუსტეში შევიდა 2 1/2 საუკუნის წინ ქრისტეს მო-
ბამდე. შარფთის მეფემ არშაკმა განდგენა შარფთიდან სე-
ლევკიდები. როდესაც სირიის მეფე ანტიოქი შარფთა
მოკლეუდ იქმნა და სირია აჩრია, მამან სელევკიდების
ძალი სრულებით დაეცა და შარფთის სამოვლო დამყარდა.
არშაკიდებმა დაიჭირეს ვრცელი ადგილი, ევროპის მდი-
ნარდამ ინდის მდინარემდე, ესე იგი: მესოპოტამია,
პაბლონი, მიდია, ადარბედაჯანი, სუზიანა, სპარსეთი,
ჭარკანია და უარამანია. შარფთა თავის მხრით დაქმნა მხო-
ლოდ მე-III საუკუნეში ქრისტეს შობის შემდეგ, რო-
დესაც, როგორც ამან თავის ადგილს უფხვენებთ, სპარ-
სეთში გაძლიერდა ახალი დინასტია, ესე იგი დინასტია
სასანიდებისა. ევროპიდან ვიდრე ინდოეთამდე არშაკი-
დებმა აღმოთხვრეს კვალი ბერძნულის განათლებისა.
არშაკიდები მიტრინდატ შარფთის მეუის დროდამ (150 წ.
ქრ. წინ) ცხოვრობდნენ ზამთარ ქ. ქრეზიფონში, ზა-
თრულ სსვა და სსვა ადგილს, მომადტებულად კი მიდიის
ქალქში ეპატანში ¹. მიტრინდატ შარფთა დამხურს
თვით სომხეთი და 149 წელს მეფედ აქ დასვა თავისი ურ-
როსი მძავარშაგი შარფთა, რომელმაც დაფუძნა სომხეთის
არშაკიდების დინასტია. დედა-ქალქად ვარშაგმა ანორ-
ნის ქალაქი ნიზინი ანუ მეგრეთი ჩრდილო მესოპოტა-
მიაში. ეს ვარშაგო დიდად განთქმულია სომხის ისტო-
რიაში. იმან დამხურს ზონტის ქალდეა და აზისტანი,
მაკედონელის მოკავშირენი, მთიან-ტყიანი ტაივი, ანუ
ქრთველებას თან-გარი იმან დააწესა საზოგადო
დროს გასატარებულად და სახადრო ადგილად; შემოიყვანა
თავის ბასნებლობას ქვეშ ვარშაგის ტომნი და დასდო
იმათ ხარკი; დანიშნა თავისი მოადგილეები ადრეანში
ანუ ალბანიაში, გუგარეში ანუ ჩვენ სომხეთში. გუგარ-
ელები, მასე ქრთველების სიტყვით, მომდინარებენ ამ

¹ ქართლის ცხოვრება გვ. 33—35.
² Malcolm, Hist. de la Perse, I, 362—363.
Всемип. иер. Шаоцепа I, стр. 121.

¹ Шаоцепа В., иер., 25—27. Chevalier
Chardin, Voyage en Perse, II., 369—373.

ოძისის გამსახსნებელ-შემნახველის ამხანაგობისა, გაშინჯული შემმოწმებელი რჩევისაგან, და დამტკიცებულ საზოგადო ყრილობისაგან

1-ს იანვარს 1877 წელს

	მან.	კაპ.		მან.	კაპ.
წილის ფული — — — — —	3 277	14 ¹ / ₂	სესხი გაცემული — — — — —	8,134	—
ნასესხი — — — — —	5 225	—	ტფილ. საზ. საურთ. ნდობისა — —	150	—
სათადარიგო თანხა — — — — —	129	52 ¹ / ₂	ნაღდი ფული — — — — —	456	84
წმინდა მოგება — — — — —	109	84			
ჯამი	8,740	84	ჯამი	8,740	84

1877 წელში

შემოსავალი

	მან.	კაპ.
წილის ფული — — — — —	64	40
სარგებელი აღებული ფულის გასესხების დროს — — — — —	653	25
სესხი დაბრუნებულა — — — — —	6,484	—
ჯარიმა აღებული — — — — —	49	84
სესხი აღებული — — — — —	10 000	—
დოკუმენტი მივიღეთ — — — — —	24	34
უსტავით დატყრ. მივიღეთ — — — — —	11	45
ჯამი	17,287	28

გასავალი

	მან.	კაპ.
წილის ფული დაუბრუნდათ — — — — —	247	50
მოგება წილზედ — — — — —	1	5
გასესხებულა — — — — —	6,403	—
ნასესხი გარდასდილა — — — — —	10,000	—
სარგებ. დაუბ. ვად. წინ ვად. ნასესხ. — — — — —	1	60
სარგებელი ნასესხებზედ — — — — —	304	74
სამმართველოს სარჯი — — — — —	123	67
ტფილ. საზოგ. საურთ. ნდობ. დაგვიტარა უსტავით — — — — —	10	59
ჯამი	17,092	12

1-ს იანვარს 1878 წელს

	მან.	კაპ.		მან.	კაპ.
წილის ფული — — — — —	3 074	4 ¹ / ₂	სესხი გაცემული — — — — —	8,053	—
ნასესხი — — — — —	5,225	—	ტფილ. საზ. საურთ. ნდობისა — —	150	—
სათადარიგო თანხა — — — — —	179	26 ¹ / ₂	ნაღდი ფული — — — — —	534	44
წმინდა მოგება — — — — —	259	3			
ჯამი	8,737	44	ჯამი	8,737	44

გამგებები სამმართველოსი

- მ. ქადაგოვი.
- ა. ბუიძე.

წევრი შემმოწმებელი რჩევისა:

- თ. ზაქ. ერისთავი.
- თ. დაგ. ერისთავი.
- აზ. იოსებ ზოტიუკოვი.
- დომ. ფაჩნიკოვი.
- ივ. ფიფქოვი.
- გმ. მსუფოვი.